

Przydatność akt nuncjatury papieskiej jako źródła historycznego

Wojciech Kęder

WYDZIAŁ HISTORII I DZIEDZICTWA
KULTUROWEGO
UNIwersytet PAPIESKI JANA PAWŁA II
W KRAKOWIE

ABSTRACT

The usefulness of files of the papal nunciature as a historic source

Diplomacy of the Holy See is the diplomacy which kept its continuity for the longest period of time, and at the same it was considered to be the best one in the world. During its secular activity the diplomacy collected a huge quantity of files. They are mainly stored in the Vatican Archive, in the papal Secretariat of the State, and the Archive of the Sacred Congregation for the Propagation of the Faith. All papal diplomats were usually very well prepared to perform their functions, and at the same time, they were both educated very well and had wide intellectual horizons.

The reports are not only a priceless source, but sometimes the only source, giving information about many events. They also complement the knowledge gained from other sources concerning people, events, and times they come from in a superb way. For these reasons after opening the Vatican Archive in 1881 many scientific institutions troubled themselves to publish the files.

KEY WORDS: papal diplomacy, papal Secretariat of the State, papal nunciatures, files of papal nunciatures, Acta Nuntiaturae Polonae

SŁOWA KLUCZOWE: dyplomacja papieska, papieski Sekretariat Stanu, nuncjatury papieskie, akta nuncjatur papieskich, Acta Nuntiaturae Polonae

Dyplomacja Stolicy Apostolskiej najdłużej zachowała ciągłość swojego istnienia, a zarazem przez wieki była uważana za najlepszą. W toku też swojej wielowiekowej działalności zgromadziła ogromną liczbę akt, przechowywanych głównie w Archiwum Watykańskim, a także w papieskim Sekretariacie Stanu i Archiwum Kongregacji Rozkrzewiania Wiary. Ponieważ papiescy dyplomaci zazwyczaj byli bardzo dobrze przygotowani do pełnienia swych funkcji, a zarazem świetnie wykształceni o szerokich horyzontach intelektualnych, więc ich raporty stanowią bezcenne źródło nie tylko historii Kościoła, lecz także historii politycznej, historii kultury, nauki i życia codziennego krajów, w których byli akredytowani. Depesze papieskich nuncjuszów są nie tylko nieocenionym, często jedynym źródłem informacji o wielu wydarzeniach, lecz także znakomicie uzupełniają wiedzę uzyskaną z innych źródeł na temat, ludzi, wydarzeń i czasów, z których pochodzą. Dlatego też instytucje naukowe w wielu krajach podjęły po otwarciu Archiwum Watykańskiego w 1881 r. trud publikowania akt nuncjatur drukiem.

1. Papieski Sekretariat Stanu i organizacja dyplomacji papieskiej

Jednym z cenniejszych zespołów źródeł służących poznaniu tak dziejów papiestwa i Stolicy Apostolskiej, jak

¹ A. Serafini, *Le origini della Pontificia Segreteria di Stato et la „Sapienti Consilio” del B. Pio X* [w:] *Romana Curia e Beato Pio X Sapienti Consilio Reformata*, Roma 1951, s. 165–239; L. Pásztor, *L’histoire de la Curie romaine, problème d’histoire de L’Eglise*, „Revue d’Histoire Ecclesiastique” 1969, t. 64, vol. 1, s. 354; I. Cardinale, *Le Saint-Siège et la Diplomatie. Aperçu historique, juridique et pratique de la diplomatie pontificale*, Paris–Tournai–Rome–New York 1962, s. 85–86; D. Staffa, *Nunziatura Apostolica* [w:] *Enciclopedia Cattolica*, vol. VIII, Città del Vaticano 1952, kol. [kolumna] 2022–2024; N. del Re, *Segreteria di Stato* [w:] *Enciclopedia Cattolica*, vol. XI, Città del Vaticano 1949, kol. 248–252.

² A. Pieper, *Zur Entstehungsgeschichte der Ständigen Nuntiaturen*, Freiburg im Breisgau 1894.

³ D. Staffa, *Le delegazioni apostoliche*, Roma 1959; E. Nahlik, *Narodziny nowożytnej dyplomacji*, Wrocław–Warszawa 1971, s. I–VII.

i większości państw ze wszystkich kontynentów, są akta papieskich nuncjatur z całego świata przechowywane w Archivio Segreto Vaticano w Watykanie. Instytucją, która je wytworzyła, był papieski Sekretariat Stanu – jedna z dykasterii Kurii Rzymskiej, ukształtowana w drugiej połowie XV w., kiedy to w 1487 r. na mocy Konstytucji apostolskiej *Non debet reprehensibile* papieża Innocentego VIII powołana została do życia Secretaria Apostolica z 24 sekretarzami, z których jeden zajmował się korespondencją z dyplomatami papieskimi. Sekretariat Stanu wyodrębnił się jako urząd zajmujący się relacjami z innymi państwami w toku długotrwałej ewolucji, tworząc własne, specyficzne formy działania, jak również własne zasady gromadzenia i przechowywania dokumentów, jakie wytworzył w toku swojej działalności¹.

Punktem zwrotnym w dziejach europejskiej – i światowej – dyplomacji było utworzenie sieci stałych przedstawicielstw w poszczególnych państwach europejskich. Stanowiło to całkowicie nową jakość w dziejach dyplomacji, gdyż zmieniło charakter wzajemnych relacji pomiędzy państwami, jak również wywarło istotny wpływ na funkcjonowanie służby dyplomatycznej. Jakkolwiek powszechnie uważa się, że nowożytna dyplomacja narodziła się w Wenecji, mającej rozległe kontakty handlowe i polityczne (sprawy tureckie), to jednak należy tu dodać, że niemal równolegle w drugiej połowie XV w. sieć stałych placówek dyplomatycznych utworzyła Stolica Apostolska². A dodatkowo istotny jest fakt, że to właśnie papieństwo było jedyną instytucją, która po upadku cesarstwa zachodniego dysponowała i rozwijała własną służbę dyplomatyczną. Dlatego też miało najdłuższą tradycję i doświadczenie w tej kwestii³.

Stałe przedstawicielstwa dyplomatyczne ukształtowały się w toku długotrwałej ewolucji, gdy u progu epoki nowożytnej kontakty dyplomatyczne pomiędzy różnymi państwami uległy znacznej intensyfikacji, a długo trwające podróże wysłanników dyplomatycznych utrudniały wzajemne relacje. Natomiast po zainstalowaniu sieci

stałych przedstawicielstw kwestią bardzo istotną okazała się organizacja poczty dyplomatycznej, zapewniającej stały kontakt posła czy też ambasadora z centralą, gdyż bez wymiany informacji pomiędzy nimi realizacja celów zwyczajowo stawianych przed dyplomacją napotykałaby poważne trudności.

Wkrótce też sporadyczną, zależną od sytuacji korespondencję zastąpiła regularna wymiana depesz, prowadzona przez dyplomatów z ich centralami kierującymi polityką zagraniczną. W epoce nowożytnej taka organizacja poczty była bardzo kosztowna i niosła szereg niebezpieczeństw, lecz zapewniała ona zarówno kierownikom polityki zagranicznej, jak i ich wysłannikom dobrą orientację i sprawne realizowanie przyjętych zadań. Papieską pocztę dyplomatyczną nadzorował nuncjusz w Wenecji i z nim kardynał sekretarz stanu koordynował działania mające na względzie jej sprawne działanie. Stolica Apostolska przy organizacji swojej poczty dyplomatycznej wykorzystywała też dobrze zorganizowaną w czasach nowożytnych pocztę Cesarstwa, której poczmistrzami generalnymi byli książęta Thurn und Taxis.

Sama organizacja sprawnie funkcjonującej poczty nie rozwiązywała problemów związanych z przesyłaniem informacji. Zawierająca szereg niezwykle istotnych doniesień korespondencja dyplomatyczna była przedmiotem pożądania różnych służb, które przekupywały kurierów, napadały na nich, jak również różnymi innymi drogami usiłowały wejść w posiadanie treści korespondencji dyplomatycznej. Można powiedzieć, że historia poczty dyplomatycznej w czasach nowożytnych obfitowała w wiele epizodów, których nie powstydziłyby się sensacyjne filmy z gatunku płaszczka i szpady.

W związku z tym w epoce nowożytnej rozwinął się zwyczaj szyfrowania przynajmniej części korespondencji – najczęściej stosowane były szyfry matematyczne, w których litery zastępowano cyframi bądź ciągami cyfr. Stąd też w korespondencji dyplomatycznej Stolicy Apostolskiej, obok depesz normalnych, nieszyfrowanych

4 K. Piwarski, *Michał Antoni Hacki* [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: PSB], t. IX, Wrocław–Warszawa–Kraków 1960–1961, s. 220–221.

5 W. Kęder, *Problemy związane z wydawaniem materiałów źródłowych proveniencji watykańskiej* [w:] *Edytorstwo źródeł – ograniczenia i perspektywy*, A. Perłakowski (red.), Kraków 2015, s. 91–102; L. Karttunen, *Les Nonciatures Apostoliques permanentes de 1650 à 1800*, Genève 1912, s. 1–20; A. Pieper, *Zur Entstehungsgeschichte...*, *op.cit.*; P. Blet, *Histoire de la Représentation Diplomatique du Saint Siège des origines à l'aube du XIXe siècle*, Collectanea Archivi Vaticani [dalej: CAV] 9, Città di Vaticano 1982; www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/documents/rc_seg_st_12101_998_profile_pl.html (dostęp: 7 I 2017).

6 W. Kęder, *Gazety jako źródło informacji dyplomatów papieskich w XVIII-wiecznej Europie*, „Rocznik Świętokrzyski” 2010, t. 32, s. 59–64; *idem*, „Europa. La piccola gazzetta” o wojnie rosyjsko-tureckiej i sprawach polskich w czasach konfederacji barskiej w 1769 roku, „Studia Historyczne” 2010, t. LIII [wyd. 2011], z. 4 (212), s. 395–408.

(*in piano*), występują depesze w całości lub we fragmentach szyfrowane (*in cifra*). Szyfry były jednak często łamane, a jednym z najlepszych fachowców w tej dziedzinie w Europie schyłku XVII w. był opat oliwski Michał Antoni Hacki, łamiący w zasadzie każdy szyfr⁴.

Po ukonstytuowaniu się pod koniec XV w. stałych przedstawicielstw papieskich – nuncjatur, kiedy to papież Leon X utworzył urząd *Secretarius intimus* (*Secretarius papae*) do prowadzenia korespondencji dyplomatycznej w innych językach niż łacina, do tego urzędu zaczęły sphywać raporty dyplomatów z krajów, w których byli akredytowani. W tym też czasie wyodrębnił się Sekretariat Stanu. Korespondencja nuncjuszów z kierującymi sprawami zagranicznymi papieża kardynałami sekretarzami stanu – depesze nuncjuszów do Rzymu i Sekretariatu Stanu do nuncjuszów – wraz z innymi dokumentami, często uzupełniającymi korespondencję, stanowią zasadniczy zespół dokumentów obrazujących działania dyplomacji Stolicy Apostolskiej na przestrzeni wieków⁵.

Wielokrotnie do swoich depesz nuncjusze dołączali inne dokumenty, często drukowane: odezwy, manifesty, druki urzędowe lub ulotne, plakaty, a także gazety (oprócz drukowanych przesyłali także gazety pisane). Podobnie, choć rzadziej postępował tak Sekretariat Stanu, przysyłając nuncjuszom druki, głównie dotyczące spraw wewnętrznych Kościoła, a publikowane w Rzymie. Należały do nich m.in. informacje o nominacjach kardynalskich, uroczystościach religijnych czy też sprawozdania z ich przebiegu. Stanowią one ważny materiał uzupełniający, często bardzo rzadki i niespotykany w innych zbiorach⁶.

2. Dyplomacja Stolicy Apostolskiej

Dla oceny wartości badawczej zbiorów źródeł, a szczególnie tych, które były wytwarzane w przeciągu długiego czasu, a do takich należą akta nuncjatur papieskich, zasadnicze znaczenie ma ocena instytucji, która je

wytworzyła – w tym wypadku papieskiego Sekretariatu Stanu zajmującego się dyplomacją Stolicy Apostolskiej. Jakkolwiek jego pracą kierował zazwyczaj kardynał sekretarz stanu – druga (nieformalnie) w hierarchii osoba po papieżu, to jednak niejednokrotnie zdarzało się, że główne kierunki polityki zagranicznej wytyczali osobiście papież, zazwyczaj wybitni politycy, którzy dyplomację Stolicy Apostolskiej potrafili wznieść wręcz na poziom maestrii. Do takich papieżów należeli m.in. Aleksander VI (Rodrigo Borgia) i Juliusz II (Giuliano della Rovere), którzy niezwykle szczęśliwie wyprowadzili Państwo Kościelne z niebezpieczeństw, jakie dla niego niosła pierwsza faza wojen włoskich, czy też Aleksander VII (Fabio Chigi), lawirujący między niechętnymi Rzymowi potęgami europejskimi⁷.

Dlatego też przez stulecia dyplomacja papieska była uważana za najlepszą na świecie, a po dziś dzień za najlepszą szkołę dyplomatyczną w opinii fachowców uchodzi założona w Rzymie w 1701 r. Pontificia Accademia Ecclesiastica szkoląca kadry dla papieskich nuncjatur i Sekretariatu Stanu. Faktem jest, że przez długi czas, nie tylko wtedy, gdy dużą rolę na papieskim dworze odgrywał nepotyzm, bardzo pomocne okazywały się w kościelnej karierze dyplomatycznej rodzinne koneksje i posiadanie w rodzinie dygnitarza Kurii Rzymskiej, a już szczególnie kardynała, co znacznie ułatwiało i przyspieszało wspinanie się po szczeblach kariery⁸.

Natomiast należy stwierdzić, że tą drogą w papieskiej służbie dyplomatycznej nie promowano miernot. Regułą było, że przedstawiciele najczęściej możnych rodów bądź wybitne jednostki z nizin społecznych (a tacy dochodzili nawet dzięki swoim zdolnościom do tronu papieskiego) byli znakomicie wykształceni i przygotowani do pełnienia służby dyplomatycznej. Dlatego też można powiedzieć, że w epoce nowożytnej papieskiej dyplomacji dorównywała w XVII w. tylko dyplomacja francuska, wznosząca się na wyżyny mistrzostwa w czasach, gdy kierowali nią kardynał Richelieu oraz jego słynna szara

7 M.N. Gwynne, *The Truth about Rodrigo Borgia the Pope Alexander VI*, Sainte Croix du Mont 2008, s. 10–18; P. De Roo, *Material for a History of Pope Alexander VI, His Relatives and His Time*, vol. 2, Bruegge 1924, s. 272–284.

8 I.A. Menniti, *Il tramonto della Curia nepotista. Papi, nipoti e burocrazia curiale tra XVI e XVII secolo*, Roma 1999.

⁹ www.vatican.va/roman_curia/pontifical_academies/acdecclles/documents/storia_it.html (dostęp: 11 IX 2015).

¹⁰ W. Kęder, *Stolica Apostolska wobec Rzeczypospolitej w okresie konfederacji barskiej 1767–1773*, Opole 2006, s. 84–85.

eminencja, czyli *père* Joseph (François Joseph Le Clerc du Tremblay), czy też kardynał Mazarini⁹.

Z biegiem czasu system rekrutacji uległ zmianie i obecnie do studiów w papieskiej akademii dyplomatycznej kierowani są duchowni przez swoich ordynariuszy, lecz jej poziom nie obniżył się i Pontificia Accademia Ecclesiastica nadal zaliczana jest do ekskluzywnego grona najlepszych uczelni dyplomatycznych na świecie, jakkolwiek jest uczelnią zamkniętą i kształcąca kadry tylko na potrzeby Kościoła.

Zarazem tymi niezwykle istotnymi czynnikami, które charakteryzują dyplomację papieską, są jej uniwersalność oraz ciągłość. O ile w ciągu stuleci nawet największe mocarstwa europejskie miały ograniczone zainteresowania – np. Hiszpania w czasach apogeum jej potęgi nie interesowała się Europą Wschodnią, Rosja – Półwyspem Iberyjskim, a budująca swe imperium kolonialne Anglia sięgała swoimi zainteresowaniami na wschodzie Europy do Gdańska i Petersburga – to Stolicę Apostolską interesowało wszystko. Ze zrozumiałych względów – przede wszystkim państwa katolickie. Ale też Rzym nie spuszczał z oka państw akatolickich. Z jednej strony troszczył się o często opłakany los katolików w tych krajach, a z drugiej miał nadzieję na powrót odłączonych państw na łono Kościoła.

Dlatego też praktyką było, że poszczególne nuncjatury apostolskie znajdujące się w krajach katolickich miały niejako sobie przydzielone państwa akatolickie, obejmując je swoim zainteresowaniem. I tak np. na obszarze niemieckojęzycznym (bez Szwajcarii) nuncjusz w Wiedniu zajmował się nie tylko relacjami z Cesarstwem, ale też z tymi krajami niemieckojęzycznymi, które były katolickie. Zaś zadaniem nuncjusza w Kolonii było obserwowanie tego, co się dzieje w niemieckojęzycznych państwach protestanckich¹⁰.

Inną grupę państw stanowiły zagrażające chrześcijańskiej Europie państwa spoza naszego kręgu kulturowego, a były to najczęściej kraje muzułmańskie, wśród których

szczególna rola przypadła w ciągu wielu wieków Turcji. Przez kilkaset lat imperium ottomańskie, odnosząc szereg zwycięstw, ugruntowało swoje panowanie także w Europie Południowo-Wschodniej, zagrażając całemu kontynentowi. Apogeum ekspansji tureckiej przypadło wprawdzie na okres panowania Sulejmana II Wspaniałego (1520–1566), a później na czasy odsieczy wiedeńskiej (1683). Pomimo permanentnego zagrożenia europejskie monarchie chrześcijańskie nie tylko nie zdobyły się na stworzenie wspólnego frontu antytureckiego, lecz także często prowadząc własną partykularną politykę, ułatwiły Turcji ekspansję. Tak było z Francją, tradycyjnie utrzymującą przyjazne stosunki ze Stambułem i starającą się z turecką pomocą szachować swojego głównego wroga, czyli Habsburgów.

Podobnie wyglądała sytuacja w przypadku Rosji, która sama będąc zagrożoną ekspansją Porty Otomańskiej, skłonna była współpracować w szerokim froncie antytureckim, ale w zamian za ustępstwa polityczne, których oczekiwała głównie od Rzeczypospolitej. W zaistniałej sytuacji, wobec niechęci największych potęg europejskich do solidarnych działań, przez wiele wieków główny ciężar koordynowania i organizowania frontu antytureckiego spoczywał na Stolicy Apostolskiej i dyplomacji papieskiej. Rzym znakomicie wywiązał się z tych zadań, walnie przyczyniając się do zwycięstw armii chrześcijańskich w decydujących zmaganiach z Turcją, m.in. pod Lepanto (1571) czy pod Wiedniem (1683).

Wraz z eksploracją nowych kontynentów poszerzał się też zakres działań Stolicy Apostolskiej, głównie potężnej Kongregacji Rozkrzewiania Wiary (Congregatio de Propaganda Fide), której prefekci, jak i niżsi rangą urzędnicy w różnych sprawach korespondowali z nuncjuszami, albo współpracując z nimi w sprawach wymagających pomocy dyplomacji papieskiej, albo też wspólnie realizując różne zadania.

W czasach najnowszych, gdy zmieniły się w sposób diametralny i konfiguracje polityczne, i problemy

¹¹ *I Diari di Achille Ratti, Il nunzio apostolico in Polonia*, vol. I, G. Venditti (ed.), CAV 94, Città del Vaticano 2013; vol. II, S. Pagano (ed.), CAV 95, Città del Vaticano 2015.

międzynarodowe, dyplomacja papieska działająca na wszystkich kontynentach, także w państwach niechrześcijańskich, dąży do ochrony praw katolików, jak i zapewnienia swobody każdego wyznania oraz pokoju międzynarodowego. Tak Rzym działał zarówno w okresie rewolucji bolszewickiej w Rosji czy też rewolt komunistycznych w innych krajach, jak i w czasie obu wojen światowych oraz w trakcie konfliktów, które wybuchaly po 1945 r. Z tego też względu dyplomacja papieska jest ważnym czynnikiem ładu międzynarodowego i słyńie z dobrej orientacji w zagadnieniach politycznych i dyplomatycznych, a Watykan stanowi jedno z ważniejszych centrów światowej dyplomacji¹¹.

3. Specyfika akt nuncjatur papieskich jako źródła historycznego

Dyplomacja Stolicy Apostolskiej najdlużej na świecie zachowała ciągłość swojego istnienia – od wczesnego średniowiecza, gdy Rzym przez niespełna tysiąc lat prowadził akcję chrystianizacji Europy (od Chłodwiga do św. Jadwigi i chrztu Litwy), aż po czasy współczesne, gdy nuncjatury apostolskie działają na wszystkich kontynentach i realizując misję Kościoła, wspomagają papieży w ich działaniach. Jak wspomniano powyżej, punktem zwrotnym w dziejach dyplomacji nie tylko papieskiej było utworzenie stałych przedstawicielstw dyplomatycznych. Ich powołanie do życia oznaczało nie tylko nawiązanie trwałych kontaktów, lecz także zapewniło stały przepływ informacji z Sekretariatu Stanu do dyplomatów i odwrotnie.

Dlatego też w Archiwum Watykańskim i Archiwum Sekretariatu Stanu zgromadzono ogromną liczbę materiałów stanowiących pierwszorzędne źródło do poznania tak historii Kościoła, jak i dziejów poszczególnych krajów. Dyplomaci Stolicy Apostolskiej byli bardzo dobrze wykształceni i przygotowani do pełnienia służby

dyplomatycznej oraz obeznani z problematyką, z jaką stykali się na swoich placówkach. Praktyka działania Sekretariatu Stanu wyodrębniła specyficzne obszary i problemy, z jakimi stykali się nuncjusze. Zarazem przenosili się oni z jednej placówki na drugą, coraz lepiej poznając zagadnienia, z którymi mieli do czynienia na co dzień. Tak było np. w Europie Wschodniej, gdzie zazwyczaj karierę rozpoczynano od nuncjatury w Kolonii – tu papiescy wysłannicy mieli kontakt bezpośrednio z problematyką protestancką. Później przenosili się do Warszawy, gdzie mieli już do czynienia nie tylko z dysydentami, lecz również z prawosławnymi oraz unitami, a także z zagadnieniami tureckimi. Po nabraniu wszechstronnej orientacji w tym zakresie przechodzili na placówkę do stolicy Cesarstwa, czyli do Wiednia. Cesarstwo odgrywało pierwszorzędną rolę w polityce europejskiej przez kilka stuleci, było także na pierwszej linii frontu w walce z Turkami. Dlatego też tak ważna była orientacja nuncjusza we wszelkich zagadnieniach łączących się z polityką Wiednia.

Placówka wiedeńska, jedna z czterech najważniejszych nuncjatur w Europie (poza Wiedniem były jeszcze Paryż, Madryt i Lizbona), zwyczajowo od połowy XVII w. kończąca się kapeluszem kardynalskim, stanowiła dla nuncjusza ukoronowanie i kres kariery dyplomatycznej. Już jako dygnitarz Kurii Rzymskiej były nuncjusz obejmował stanowiska w kongregacjach kurialnych, służąc Stolicy Apostolskiej swoim doświadczeniem i rozumieniem spraw, z jakimi się stykał. Kuria korzystała też ze znajomości spraw nie tylko nuncjuszy, lecz także duchownych, którzy w różny sposób mieli styczność z zagadnieniami interesującymi dyplomację papieską. Tak więc np. przy omawianiu skomplikowanych spraw związanych z kryzysem wokół kwestii dysydenckiej w Rzeczypospolitej korzystano z rad arcybiskupa zenopolitańskiego Jerzego Marii Lascarisa, który spędził w Polsce 20 lat, reformując szkolnictwo teatynów¹².

¹² W. Kęder, *Stolica Apostolska...*, *op.cit.*, s. 73.

13 B. Przybyszewska-Jarمیńska, *Relacje nuncjuszy w Polsce w XVI-XVII wieku jako źródło do badań muzyki* [w:] *Nuncjatura apostolska w Rzeczypospolitej*, T. Chynczewska-Hennel, K. Wiszowata-Walczak (red.), Białystok 2012, s. 273–280.

Takiemu systemowi pracy dyplomacji papieskiej i starannemu przygotowaniu ludzi, którzy się nią zajmowali, zawdzięczamy to, że byli oni znakomicie przygotowani do służby, a ich raporty są niezwykle interesujące, nie tylko ze względów politycznych. Ponieważ papiescy dyplomaci byli bardzo dobrze wykształceni, na co dzień obcujący z kulturą i nauką, zwracali uwagę podczas swoich misji nie tylko na sprawy dyplomatyczne. Stąd też ich depesze są często nie tylko cennym, lecz także niejednokrotnie jedynym źródłem informacji o uroczystościach dworskich, operach, teatrach i sztukach w nich wystawianych, jak również wielu wiadomości o artystach, z którymi przyszło się im zetknąć¹³.

Z powyższych względów materiały źródłowe sporządzone w ciągu wieków przez papieski Sekretariat Stanu, a zachowane niemal w całości w Archiwum Watykańskim i Sekretariacie Stanu, mają wyjątkową wartość jako źródło historyczne. Zazwyczaj przy podejmowaniu różnych tematów wyodrębniamy materiały źródłowe pierwszorzędne, *sine qua non* – bez zbadania których nie mamy szans na dogłębne merytorycznie i poprawne metodologicznie opracowanie badanych zagadnień.

Zazwyczaj takie materiały wytwarzają instytucje, których działalnością się zajmujemy, takie jak ministerstwo spraw zagranicznych przy omawianiu np. wzajemnych relacji polsko-francuskich. Do takiej grupy niezwykle ważnych materiałów, odnoszących się nie tylko do historii Kościoła, lecz również do polityki, kultury i nauki, należy zaliczyć także akta nuncjatur papieskich. Decyduje o tym zarówno fakt, że mają one ogromną wartość merytoryczną, ich różnorodność tematyczna, jak i zachowanie się nuncjatur papieskich do czasów współczesnych niemal w całości, a w poszczególnych zbiorach występują nieliczne braki. Ma to znaczenie zwłaszcza w takich krajach jak Polska, gdzie burze dziejowe dotkliwie spustoszyły polskie archiwa.

Z tych też powodów po otwarciu Archiwum Watykańskiego przez Leona XIII w 1881 r. większość państw

europejskich podjęła trud wydawania akt nuncjatur drukiem i czyni tak już przez ponad sto lat. Francuzi wydają akta nuncjatury w seriach *Acta Nuntiaturae Gallicae* i *Nonciatures de France*, Niemcy – w seriach *Nuntiaturberichte aus Deutschland*, Austriacy – w seriach akt nuncjatury niemieckiej i wiedeńskiej, Włosi publikują akta nuncjatur z poszczególnych państw włoskich: Wenecji, Neapolu, Florencji, Sabaudii itd. Akta nuncjatur wydają Belgowie, Czesi, a także inne nacje. Również w Polsce, pomimo niesprzyjających przez długi czas od otwarcia Archiwum Watykańskiego warunków politycznych, rozbiorów, krótkiego czasu niepodległości w okresie międzywojennym i dyktatury komunistycznej, uczeni doceniali znaczenie publikacji akt nuncjatury warszawskiej. Pierwszy rekonesans uczeni z Polskiej Akademii Umiejętności z Krakowa zrobili u schyłku XIX w.¹⁴ Później, po długiej przerwie, jakkolwiek władze państwowe nie doceniały naukowej wagi publikacji akt nuncjatury, trud ten wzięła na swoje barki śp. Karolina Lanckorońska, finansując ich wydanie, i tak jest po dzień dzisiejszy¹⁵.

¹⁴ W. Abraham, *Sprawozdanie z poszukiwań w archiwach i bibliotekach rzymskich w latach 1896/97 i 1897/98*, Kraków 1899.

¹⁵ *Acta Nuntiaturae Polonae*, vol. I, Romae 1990.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

- Abraham W., *Sprawozdanie z poszukiwań w archiwach i bibliotekach rzymskich w latach 1896/97 i 1897/98*, Kraków 1899.
- Acta Nuntiaturae Polonae, vol. I, Romae 1990.
- Blet P., *Histoire de la Représentation Diplomatique du Saint Siège des origines à l'aube du XIXe siècle*, Collectanea Archivi Vaticani 9, Città di Vaticano 1982.
- Cardinale I., *Le Saint-Siège et la Diplomatie. Aperçu historique, juridique et pratique de la diplomatie pontificale*, Paris–Tournai–Rome–New York 1962.
- De Roo P., *Material for a History of Pope Alexander VI, His Relatives and His Time*, Bruegge 1924.
- Gwynne M.N., *The Truth about Rodrigo Borgia the Pope Alexander VI*, Sainte Croix du Mont 2008.
- I Diari di Achille Ratti, *Il nunzio apostolico in Polonia*, vol. I, G. Venditti (ed.), CAV 94, Città del Vaticano 2013; vol. II, S. Pagano (ed.), CAV 95, Città del Vaticano 2015.
- Karttunen L., *Les Nonciatures Apostoliques permanentes de 1650 à 1800*, Genève 1912.
- Kęder W., „Europa. La piccola gazzetta” o wojnie rosyjsko-tureckiej i sprawach polskich w czasach konfederacji barskiej w 1769 roku, „Studia Historyczne” 2010, r. LIII [wyd. 2011], z. 4 (212), s. 395–408.
- Kęder W., *Gazety jako źródło informacji dyplomatów papieskich w XVIII-wiecznej Europie*, „Rocznik Świętokrzyski” 2010, t. 32, s. 59–64.
- Kęder W., *Problemy związane z wydawaniem materiałów źródłowych proveniencji watykańskiej* [w:] *Edytorstwo źródeł – ograniczenia i perspektywy*, A. Perłakowski (red.), Kraków 2015, s. 91–102.
- Kęder W., *Stolica Apostolska wobec Rzeczypospolitej w okresie konfederacji barskiej 1767–1773*, Opole 2006.
- Menniti I.A., *Il tramonto della Curia nepotista. Papi, nipoti e burocrazia curiale tra XVI e XVII secolo*, Roma 1999.
- Nahlik E., *Narodziny nowożytnej dyplomacji*, Wrocław–Warszawa 1971.
- Pásztor L., *L'histoire de la Curie romaine, problème d'histoire de L'Eglise*, „Revue d'Histoire Ecclesiastique” 1969, t. 64, vol. 1, s. 353–366.
- Pieper A., *Zur Entstehungsgeschichte der Ständigen Nuntiaturen*, Freiburg im Breisgau 1894.
- Piawski K., *Michał Antoni Hacki* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. IX, Wrocław–Warszawa–Kraków 1960–1961, s. 220–221.

Przybyszewska-Jarمیńska B., *Relacje nuncjuszy w Polsce w XVI–XVII wieku jako źródło do badań muzyki* [w:] *Nuncjatura apostolska w Rzeczypospolitej*, T. Chynczewska-Hennel, K. Wiszowata-Walczak (red.), Białystok 2012, s. 273–280.

Re N. del, *Segreteria di Stato* [w:] *Enciclopedia Cattolica*, vol. XI, Città del Vaticano 1949, kol. 248–252.

Serafini A., *Le origini della Pontificia Segreteria di Stato et la „Sapienti Consilio” del B. Pio X* [w:] *Romana Curia e Beato Pio X Sapienti Consilio Reformata*, Roma 1951.

Staffa D., *Le delegazioni apostoliche*, Roma 1959.

Staffa D., *Nunziatura Apostolica* [w:] *Enciclopedia Cattolica*, vol. VIII, Città del Vaticano 1952, kol. 2022–2024.

Źródła internetowe

www.vatican.va/roman_curia/pontifical_academies/acdecclles/documents/storia_it.html (dostęp: 11 IX 2015).

www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/documents/rc_seg_st_12101_998_profile_pl.html (dostęp: 7 I 2017).
